OILA INSTITUTINI MUSTAHKAMLASHDA PROAKTIV BOSHQARUV VA “XAVF GURUHI”DAGI OILALARNI ERTA ANIQLASHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI

Mehmonqulova Mardona G‘aybullayevna
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti talabasi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24216830

“Raqamlarni kamaytirish uchun emas,
inson qadrini ulug‘lash va har bir
oilada xavfsiz muhit yaratish uchun ishlaymiz.”

Annotatsiya: Ushbu maqolada oilaviy ajrimlarning oldini olish bo‘yicha an’anaviy “reaktiv” (oqibat bilan kurashish) yondashuvdan zamonaviy “proaktiv” (xavfni erta prognozlash) boshqaruv modeliga o‘tish zarurati ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan. Muallif hududiy bo‘limlardagi amaliy tajribaga tayangan holda, “Xavf guruhi”dagi oilalarni erta bosqichda aniqlash, mahalla va mutaxassislar integratsiyasini kuchaytirish hamda nizolarni sudgacha professional hal etishning aniq mexanizmlarini taklif etadi.

Kalit so‘zlar: proaktiv boshqaruv, oilaviy xavfsizlik indeksi, erta diagnostika, “mahalla yettiligi”, institutsional hamkorlik, oilaviy mediatsiya, gender tengligi.

Kirish: Oqibat bilan kurashishdan — sababni erta prognozlashga

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tizimi oila institutini mustahkamlash, xotin-qizlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish hamda oilaviy nizolarning oldini olish borasida keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Biroq joylardagi amaliy kuzatishlar va statistik tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘p hollarda biz oilaviy inqirozning eng so‘nggi nuqtasida — ya’ni tomonlar sudga yoki FHDYo organlariga ajrim uchun ariza topshirgan bosqichdagina jarayonga aralashmoqdamiz.

Munosabatlar allaqachon chuqur inqirozga kirgan, o‘zaro hurmat va ishonch butunlay yo‘qolgan bosqichda yarashtirish choralarini ko‘rish ko‘pincha samara bermaydi yoki sun’iy, vaqtinchalik natija beradi. Shu bois, tizim oldida turgan eng muhim strategik vazifa — **reaktiv yondashuvdan (muammo sodir bo‘lgandan keyin chora ko‘rish) proaktiv boshqaruvga (muammoni boshlang‘ich fazada aniqlash va bartaraf etish)** o‘tishdir.

“Sokin inqiroz” va hududiy amaliyotdagi tizimli bo‘shliqlar

O‘tkazilgan amaliy kuzatishlar shuni tasdiqlaydiki, oilalar bir kunda buzilmaydi. Ajrimga olib keluvchi omillar (ruhiy begonalashuv, moliyaviy savodsizlik, uchinchi shaxslar aralashuvi, raqamli qaramlik) odatda nikohning dastlabki 1–3 yili ichida “sokin inqiroz” shaklida shakllanadi. Hozirgi tizimda quyidagi uchta asosiy bo‘shliq sezilmoqda:

Ma’lumotlar tarqoqligi: Mahalladagi xotin-qizlar faoli, profilaktika inspektori, maktab psixologi va tibbiyot xodimida bir oilaning holati haqida alohida-alohida ma’lumotlar mavjud, ammo ularni yagona tahliliy bazaga birlashtiruvchi mexanizm yetishmaydi.

Yuzaki yarashtirish amaliyoti: Ayrim hududlarda ajrimlar sonini hisobotlarda kamaytirish maqsadida tazyiq va zo‘ravonlik mavjud bo‘lgan oilalarni ham majburiy yarashtirishga urinish holatlari uchrab turadi. Bu esa keyinchalik yanada og‘ir ijtimoiy fojialarga olib kelishi mumkin.

Nikohdan keyingi kuzatuvning yo‘qligi: Yoshlar nikohdan oldin ma’lum o‘quv kurslaridan o‘tishadi, biroq to‘ydan keyingi eng murakkab — ijtimoiy-psixologik moslashuv davrida (birinchi yil) ular mutaxassislar e’tiboridan chetda qolishmoqda.

Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tizimi uchun strategik taklif

Tizim faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish va oilalar barqarorligini ta’minlash maqsadida quyidagi amaliy mexanizmlarni joriy etishni taklif etamiz:

1. “Oilaviy xavfsizlik va barqarorlik indeksi” (Skoring tizimi)ni joriy etish. “Mahalla yettiligi”ning elektron platformasiga oilalardagi ijtimoiy-psixologik vaziyatni baholovchi maxsus indikatorlarni kiritish lozim. Masalan: uzoq muddatli mehnat migratsiyasi, oiladagi surunkali ishsizlik, yosh kelin-kuyovlarning alohida yashash yoki qaynota-qaynona bilan munosabatlardagi keskinliklari, bolalarning maktabdagi ruhiy holati kabi belgilar asosida “Xavf guruhi”ga kiruvchi oilalar avtomatik tarzda aniqlanishi kerak. Bu mutaxassisga ariza tushishini kutmasdan, manzilli yordam ko‘rsatish imkonini beradi.

2. Nikohning dastlabki birinchi yili uchun “Yosh oila patronaji” dasturi. Yangi qurilgan har bir oilani nikoh qayd etilgan kundan boshlab 12 oy davomida hududiy psixolog va huquqshunoslarning ixtiyoriy-maslahat patronajiga olish maqsadga muvofiq. Bunda asosiy e’tibor oila byudjetini to‘g‘ri rejalashtirish, nizolarni konstruktiv hal qilish va yosh ota-onalarning ruhiy salomatligini saqlashga qaratilishi lozim.

3. Samaradorlik mezonlarini (KPI) qayta ko‘rib chiqish. Hududiy bo‘limlar va xotin-qizlar faollarining ish samaradorligini baholashda “yarashtirilgan oilalar soni” degan miqdoriy ko‘rsatkichdan voz kechib, **“barqarorlashtirilgan va ijtimoiy-huquqiy ko‘mak bilan ta’minlangan oilalar ulushi”** mezoniga o‘tish zarur. Zo‘ravonlik va tazyiq qayd etilgan oilalarda yarashtirish emas, balki jabrlanuvchi ayol va bolalarning xavfsizligini ta’minlash, ularni kasb-hunarga o‘qitish va reabilitatsiya qilish birlamchi vazifa bo‘lishi shart.

4. Tuman va shahar bo‘limlari qoshidagi Oila va xotin-qizlar maskanida “Oila mediatsiyasi va huquqiy klinika”larini tashkil etish. Jamoatchilik asosidagi yarashtirish komissiyalari faoliyatini professionalizatsiya qilish vaqti keldi. Har bir tuman Oila va xotin-qizlar bo‘limi huzurida sertifikatlangan mediator, klinik psixolog va yuristdan iborat doimiy ishlovchi maslahat xonalarini tashkil etish orqali nizolarni sudgacha yetkazmasdan, tomonlarning teng huquqliligi asosida hal etishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, oila institutini mustahkamlash — bu faqat ma’naviy targ‘ibot yoki ma’muriy nazorat masalasi emas, balki chuqur ilmiy tahlil, zamonaviy boshqaruv texnologiyalari va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan tizimli jarayondir. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi tizimida erta diagnostika va proaktiv yordam mexanizmlarining joriy etilishi nafaqat ajrimlarning oldini oladi, balki har bir o‘zbek oilasida sog‘lom ma’naviy muhit, o‘zaro hurmat va farzandlar kelajagi uchun mustahkam kafolat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi “Oila va xotin-qizlarni tizimli qo‘llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-87-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi “Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-829-son Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2018-yil 3-iyul.
4. Piraliyev, O. K. (2026). Zamonaviy jamiyatda oila psixologiyasining transformatsiyasi va psixologik farovonlik konsepsiyasi. International Scientific and Practical, 508-510-b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari (2025–2026-yillar demografik tahlili).